

Stanisław DUBISZ

Towarzystwo Kultury Języka, Warszawa

stdubisz@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-4784-5399>

JĘZYK PISM JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO – ZADANIA PRAKTYCZNE REWOLUCJI W ZABORZE ROSYJSKIM

Wiele miejsca i uwagi poświęcili historycy języka stylowi Mickiewicza, Słowackiego, Fredry, Chodźki, Syrokomli, Jeża, Kraśzewskiego, Drużbackiej, Beniśławskiej, Iwaszkiewicza, Wańkowicza, Miłosza, Putramenta, Konwickiego czy Kuśniewicza. Niektórzy skłonni są widzieć w niej nawet swoisty dialekt literacki...

[Bogusław Nowowiejski, 1999, *Język polski Białostoczczyzny – odmiana polszczyzny kresowej?*]

1

Artykuł niniejszy stanowi fragment cyklu opracowań poświęconych językowi pism Józefa Piłsudskiego, których podstawą materiałową jest 10-tomowa edycja pt. *Pisma zbiorowe. Wydanie prac dotychczas drukiem ogłoszonych*, wydana w latach 1937–1938 (Dubisz 2020)¹.

W aspekcie historii języka należy stwierdzić, że powyższa edycja rejestruje stan polszczyzny charakterystyczny dla końcowego etapu rozwoju doby nowopolskiej, zawiera ona bowiem teksty, które powstały w ciągu półwiecza, w latach 1885–1935. Pisma Józefa Piłsudskiego obrazują zatem

¹ Podstawę ekscerpcji materiału językowego stanowi wydanie reprintowe – Agencja Wydawnicza „Akces”, Warszawa 2015, tekst wykładu *Zadania praktyczne...* został opublikowany w t. III, s. 5–22.

ten fragment ewolucji zdolności komunikacyjnych polszczyzny, w którym – z jednej strony następuje zrównoważenie funkcjonalne komunikacji mówionej i pisanej, z drugiej zaś – ich funkcjonalne zróżnicowanie w komunikacji publicznej (por. Dubisz 2016: 39–42; 2019: 35–39).

Dla ówczesnej polskiej wspólnoty komunikacyjnej jest to – jak się wydaje – czas przełomu podobny do tego pod względem rangi cywilizacyjnej (choć odmienny jakościowo), który dokonuje się współcześnie w wyniku komunikacji elektronicznej. Józef Piłsudski – w tym kontekście – jest przedstawicielem tych użytkowników polszczyzny, dla których powyższe procesy stanowiły ośnowę ich działań językowych, co pozwala przyjąć, że cechy językowe jego pism mogą stanowić podstawę wniosków na temat kształtu polszczyzny na przełomie XIX i XX w. oraz w dwudziestoleciu międzywojennym.

Zadania praktyczne rewolucji w zaborze rosyjskim to pierwotnie tekst wykładu, wygłoszonego przez Józefa Piłsudskiego najprawdopodobniej w roku 1909 i zapisanego przez Leona Wasilewskiego. Wykład ten wchodził w skład cyklu prelekcji dla członków Szkół Bojowych PPS, które Piłsudski prowadził po upadku rewolucji 1905–1907 r. i zawierał główne tezy koncepcji organizacyjnych, wprowadzonych przez niego jako zasadnicze elementy walki rewolucyjnej. Pierwsza redakcja autorska tekstu była opublikowana w „Robotniku”, w numerach od marca do września 1910 r., pod tytułem *Nasze zadania rewolucyjne*, a następnie – po pewnych zmianach stylistycznych – została opublikowana jako broszura w serii *Biblioteka popularna „Życia”* pod pseudonimem Z. Mieczysławski. Jest to tekst dość krótki (łącznie 17 stron druku), ale ważny, należy bowiem przyjąć, że *Zadania praktyczne rewolucji...* to wykładnia teorii walki rewolucyjnej w ujęciu Józefa Piłsudskiego.

2

Tekst *Pism zbiorowych* Józefa Piłsudskiego reprezentuje pisaną odmianę polszczyzny ogólnej lat 1885–1935 i bardzo rzadko występują w nim odmienności o charakterze graficzno-fonetycznym, odbiegające od postaci zgodnej z zasadami ortografii. W tekście *Zadań praktycznych rewolucji...* takie cechy grafo-fonetyczne w ogóle nie występują zarówno w odniesieniu do normy pisowniowej dwudziestolecia międzywojennego, jak i normy współczesnej.

FLEKSJA

W tym wypadku na odnotowanie zasługują jedynie trzy cechy występujące w tekście rzadko (1.) lub sporadycznie (2., 3.).

1) D. lm. rzeczowników r.ż. na -'a: -ij/-yj: *armij* [6, 18], *kwestyj* [9, 11], *manifestacyj* [18], *akcyj* [19], *stacyj* [19].

2) D. rzeczowników plł -ów: *stałych kadrów* [15].

3) Rodzaj niemęskoosobowy rzeczowników stosowany zamiast rodzaju męskoosobowego: *jakie dzikusy afrykańskie czy amerykańskie* [17].

Pierwsza z tych cech w polszczyźnie przełomu XIX i XX w. oraz dwudziestolecia międzywojennego miała charakter ogólnopolski i jej występowanie w idiolekcie Józefa Piłsudskiego jest naturalne. Druga z nich była oceniana przez *Słownik ortoepiczny* S. Szobera jak niepoprawna i możemy ją zaklasyfikować jako potoczny idiolektyzm, który nie był na tyle rażący, by go usuwać w korekcie kolejnych wydań tekstu. Trzeba podkreślić, że i we współczesnej polszczyźnie (szczególnie mówionej) daje się zauważyć tendencja do dominacji końcówki -ów w D. lm. rzeczowników wszelkich rodzajów. Cecha trzecia występuje powszechnie w języku polskim doby nowopolskiej i doby najnowszych dziejów polszczyzny jako wyznacznik deprecjacji stylistycznej (Szober 1966: 202 i in.; Buttler, Kurkowska, Satkiewicz 1973: 135; Dubisz 2018: 20).

SKŁADNIA

1) Narzędnikowa postać orzecznika przymiotnikowego (imiesłowowego) w orzeczeniu imiennym: *ślusznym jest* [7], *nie czując się... pewnym* [9], *możliwym jest* [10], *koniecznym jest* [12], *jest bardzo ważnym* [13], *wskazanym jest* [16], *ciekawym jest* [17].

W odniesieniu do polszczyzny ogólnej dwudziestolecia międzywojennego przyjmuje się, że jest to zjawisko o dużej frekwencji, które intensyfikuje się w okresie II wojny światowej. Zgodnie z tą tendencją ta cecha jest reprezentowana w analizowanym tekście Piłsudskiego regularnie, choć z ograniczoną frekwencją (Bajerowa 2003: 73; Dubisz 2018: 20).

2) Przydawka (przymiotna, zaimkowa, imiesłowowa) właściwościo-wa charakteryzująca w postpozycji: *jest nasz kraj własny* [6], *jest raczej wrogiem naszym* [20].

Dzisiaj jest to szyk odwrotny do zalecanego, ale występujący w polszczyźnie przed 1939 r. i nie traktowany jako wykroczenie językowe (Mar-

kowski 1999: 1728–1729; Szober 1962: 312; Klemensiewicz 1968: 56–68). W tekście Piłsudskiego ta cecha występuje sporadycznie, być może ze względów stylistyczno-stylizacyjnych.

3) Wskaźnik zespolenia *na* zamiast *w*: *przekształcać się na okręt* [9].

Cecha ta występuje w analizowanym tekście sporadycznie. Jest to konstrukcja niepoprawna, tu – być może – jest to idiolektyzm wprowadzony przez autora pod wpływem potocznej tendencji do dominacji *na* nad *w* (Markowski 1999: 292).

SŁOWOTWÓRSTWO

W tej warstwie struktury tekstu również odnotowano jedynie trzy cechy dyferencyjne, wszystkie o frekwencji sporadycznej i mające uwarunkowania idiolektalne, jednakże o różnej genezie.

1) Archaiczne i przestarzałe formacje przyimkowe na *-e* oraz *-o*: *nieodbicie* [14], *olbrzymio* [9].

Pierwotnie są to formy o charakterze ogólnopolskim, które wychodzą z użycia, w idiolekcie Piłsudskiego prawdopodobnie funkcjonujące pod wpływem kresowej polszczyzny regionalnej (Doroszewski 1963: 118, 964).

2) Formacje kontaminacyjne: *oddziaływują* [7].

Powszechnie występujący potoczny błąd, charakterystyczny dla polszczyzny XX w. i współczesnej (Markowski 1999: 565).

3) Formy z partykułami wzmacniającymi: *korzystajmyż* [7].

Są to, oczywiście, formy ogólnopolskie, w analizowanym, tekście występujące przede wszystkim ze względów ekspresyjnych (Dubisz 2003: 784, 794–795).

*
* *

Łącznie w tej części opracowania omówiono 9 cech językowych zarejestrowanych w tekście *Zadań praktycznych rewolucji w zaborze rosyjskim* Józefa Piłsudskiego (fleksja – 3, składnia – 3, słowotwórstwo – 3), które współcześnie przy lekturze tekstu zwracają uwagę. Większość z nich występuje sporadycznie, w 2 wypadkach tylko można określić frekwencję jako rzadką. Wszystkie one mogą mieć zasięg ogólnopolski, jednakże 3 z nich można określić jako idiolektyzmy (2 o podłożu potocznym, 1 – regionalnym) i także 3 jako tekstowe ekspresywizmy. Dodać trzeba, że 3 cechy (po jednej w każdej z warstw struktury tekstu) miały i mają charakter

błędów językowych, które jednakże – ze względu na ich sporadyczność – nie wpływają negatywnie na ocenę języka *Pism zbiorowych*.

Należy zatem stwierdzić, że – jeśli chodzi o warstwę gramatyczną – to tekst *Zadań praktycznych...* prezentuje polszczyznę ogólną pierwszego czterdziestolecia XX w. z minimalnym dodatkiem tekstowych idiolektów Józefa Piłsudskiego.

3

LEKSYKA

1) Słownictwo kręgu tematycznego (konspiracja, agitacja, partia, działalność rewolucyjna) – wyrazy, skupienia terminologiczne, frazeologizmy: *bibuła* [5], *armia ludowa* [5, 15, cały tekst – c.t.], *rewolucja* [5, 6, 22], *proletariat* [7], *szlagoneria* [8], *burżuazja* [8], *administracja* [8], *policeja* [8], *żandarmeria* [8], *wrzenie przedrewolucyjne* [9], *szersze masy* [9], *stronnictwa rewolucyjne* [9], *partia rewolucyjna* [9], *władze partyjne* [9], *Centralny Komitet Robotniczy* [10], *komitecik fabryczny* [10], *komitecik wiejski* [10], *organizacja polityczna* [10, 21], *organizacja partyjna* [10], *stronnictwo* [11], *kierownictwo polityczne* [11], *rząd rewolucyjny* [11, 12], *parobek* [12], *obywatel ziemski* [12], *agent lokalny rządu rewolucyjnego* [12], *socjaliści* [12], *towarzysze* [13], *armia rewolucyjna* [14, 16], *żywiół rewolucyjny* [15], *partia* [15], *bojowcy* [15], *obowiązki pozabojowe* [16], *carat* [17, 18], *środek agitacyjny* [18], *manifestacje zbrojne* [18], *zbrojna rewolucja* [18], *napady demonstracyjne* [18, 19], *roboty demolacyjne* [18, 19], *demoralizowanie armii* [22], *propaganda antyrządowa* [22].

Prawie w całości ten krąg tematyczny słownictwa składa się z jednostek leksykalnych o charakterze ogólnopolskim. Jest to słownictwo wspólne różnym odmianom polszczyzny z dodatkiem słownictwa specjalistycznego, przynależnego do języka polityki, socjolektu partyjnego i konspiracyjnego. Łącznie ta grupa leksyki występuje w tekście ze średnią częstością, stanowi więc istotny (choć nie jedyny i nie dominujący) składnik jego tworzywa językowego *Zadań praktycznych rewolucji...*

2) Słownictwo kręgu tematycznego (wojsko, wojna, militaria) – wyrazy, skupienia, frazeologizmy: *bagnety* [5], *żołdactwo* [5], *walka orężna* [5, 7, c.t.], *armia caratu* [5], *armia rządowa* [6], *armia regularna* [6], *rządy najazdu* [7], *rząd najezdniczy* [8], *walka zbrojna* [15, 21], *szeregowiec* [15], *podoficerowie* [15], *oficerowie* [15], *rezerwiści* [15], *armia terytorialna* [16],

składy wojskowe [20], *składy naboju* [20], *parki artyleryjskie* [20], *prochownie* [20], *rozprzężenie organizacji sił zbrojnych* [20], *organizacja wojskowa* [21], *sztab armii* [21], *armia carska* [21], *broń* [21], *karabin* [21], *naboje* [21], *twierdze* [21], *sieć telegraficzna i telefoniczna* [21], *armia najezdnicza* [22], *oddziały wojskowe* [22], *urządzenia techniczne* [22].

Również ten krąg tematyczny wypełnia w całości słownictwo ogólnopolskie. W tym wypadku – co rozumiałe – znaczny zakres zajmują określenia zaczerpnięte z języka wojskowego, dotyczące realiów militarnych. Łącznie z kręgiem poprzednim, to słownictwo decyduje o jakości tworzywa językowego tekstu, narzucając mu tonację zracjonalizowanego wywodu instrukcyjnego. Jednostki nacechowane ekspresywnie są nieliczne (*żołdactwo, rząd najezdniczy, armia najezdnicza*). W sumie słownictwo tego kręgu ma średnią częstość występowania w tekście.

3) Nazwy quasi-własne: „*republika sosnowiecka*” [11], „*republika ostrowiecka*” [11].

W tym wypadku mamy do czynienia ze swego rodzaju cytatai nazewniczymi (stąd zapis w cudzysłowie), które mają przede wszystkim funkcję lokalizującą w czasie i przestrzeni, nawiązującą do konkretnych zdarzeń i sytuacji podczas rewolucji lat 1905–1907. W tekście występują sporadycznie.

4) Idiolektalne frazeologizmy i ustabilizowane połączenia wyrazowe: *walka orężna* [5, 7, c.t.], *wyciągać praktyczne konsekwencje* [10], *wyrabiać się na kierowników* [13], *opierać się na obliczalności* [14], *obowiązki pozabojowe* [16], *roboty demolacyjne* [18, 19].

Swoistość tych jednostek leksykalnych polega na ich połączeniach, które zdradzają ich neofrazeologiczne i idiolektalne pochodzenie. Składają się one z wyrazów o charakterze ogólnopolskim choć czasem nacechowanych potocznością (*wyrabiać się, demolacyjny*) lub systemowo potencjalnych (*pozabojowy*). W tekście występują sporadycznie.

*
* *

Słownictwo jest główną warstwą strukturalną tekstu *Zadań praktycznych rewolucji...*, która decyduje o jakości przekazu. Jednostki leksykalne tu zastosowane w całości należy zaliczyć do ogólnopolskiego zasobu leksykalnego. Dyferencyjne grupy słownictwa – mające średnią częstość występowania – są więc wyróżniane przede wszystkim ze względu na ich zakresy tematyczne. Nazwy quasi-własne i idiolektyzmy – występujące

sporadycznie – wyróżniają się mechanizmami reprodukcji leksykalnej, ale materialnie również składają się z jednostek należących do słownictwa ogólnopolskiego. Należy zatem przyjąć, że instruktażowy charakter tekstu decyduje o doborze jego leksyki głównie ze względu na kryterium komunikatywności.

4

RETORYKA

Środki retoryczne stanowią uzupełnienie komunikacyjnej warstwy elementów językowych analizowanego tekstu Józefa Piłsudskiego. Jak już zaznaczono, ten przekaz ma głównie charakter wykładni teorii walki rewolucyjnej i swego rodzaju instrukcji, ale zarazem jest to tekst tematycznie i zadaniowo przynależny do języka politycznego, stanowiącego tzw. przedmiotowy wariant polszczyzny ogólnej (Dubisz, Sękowska, Porayski-Pomsta 2005: 151–165 oraz inne w tym tomie). To determinuje perswazyjność (w tym – apelatywność) *Zadań praktycznych rewolucji...* Te środki perswazyjne mają średnią frekwencję tekstową i obejmują one trzy grupy wykładników:

1) arbitralne stwierdzenia deklaratywno-programowe: *Jesteśmy partią rewolucyjną* [5], *W drodze walki zbrojnej osiągniemy zwycięstwo* [6], *Rewolucja... jest to wojna dwóch armii* [6], *Koniecznym jest publiczne ogłoszenie wojny* [12], *Do przeprowadzenia walki rewolucyjnej są nieodbitnie potrzebne dwie rzeczy: armia i broń* [14];

2) uogólniające formy czasownikowe w 1. os. lm.: *Jesteśmy partią rewolucyjną* [5], *Wiemy, że cele, jakie sobie stawia P.P.S., nie mogą być osiągnięte w drodze pokojowej* [5], *Rozumiemy wszyscy, że o nasze cele, tak polityczne, jak i społeczne, musimy walczyć* [5], *Korzystajmyż ze smutnych doświadczeń przeszłości, ażeby zapobiec klęskom na przyszłość* [7];

3) polityczne slogany: *rządy najazdu* [7], *rząd najeźdźczy* [8], *wrzenie rewolucyjne* [9], *partia rewolucyjna* [9], *walka rewolucyjna* [14], *żywiół rewolucyjny* [15], *rząd rewolucyjny* [15], *manifestacje zbrojne* [17], *zbrojne rewolucje* [17], *zrewolucjonizowany lud* [21].

Zabiegi retoryczne stosowane przez Józefa Piłsudskiego są funkcjonalnie uzasadnione i dobrze zharmonizowane z wykładem treści. W tym wypadku stanowią właściwe uzupełnienie ornamentyki tekstu.

*
* *

Jak zaznaczono na wstępie tego opracowania *Zadania praktyczne rewolucji w zaborze rosyjskim* to pierwotnie wykład. Oczywiście, w wersji zamieszczonej w *Pismach zbiorowych* jest to wykład, któremu nadano formę tekstu pisanego, nie – mówionego, dlatego też zapewne jest on prawie zupełnie pozbawiony indywidualnych cech języka jego autora, a nieliczne (4) cechy idiolektalne występują w nim sporadycznie. W ogóle należy podkreślić, że cech wyróżniających ma ten tekst niewiele (16: fleksja – 3, składnia – 3, słowotwórstwo – 3, leksyka – 4, retoryka 3), z których zaledwie 5 występuje ze średnią częstością (pozostałe są rzadkie lub sporadyczne). *De facto* wszystkie one mają genezę ogólnopolską i zasięg ogólnopolski (w odniesieniu do chronologii powstania wykładu), zatem ich swoistość – jeśli chodzi o tworzywo językowe – ma charakter tekstowy, nie systemowy.

Stylistyka tego przekazu oscyluje między wyznacznikami wykładu niemalże akademickiego a cechami politycznej prelekcji z elementami perswazyjnymi, z przewagą jednak tych pierwszych. Józef Piłsudski prezentuje się zatem w tym przekazie raczej jako instruktor i polityczny lektor niż rewolucyjny agitator.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA

Piłsudski J., 1937, *Pisma zbiorowe. Wydanie prac dotychczas drukiem ogłoszonych*, Instytut Józefa Piłsudskiego poświęcony badaniu najnowszej historii Polski, Warszawa, t. I–X – edycja reprintowa Agencja Wydawnicza i Reklamowa „Akces”, Warszawa 2015.

LITERATURA PRZEDMIOTU

Bajerowa I., 2003, *Zarys historii języka polskiego 1939–2000*, Warszawa.

Buttler D., Kurkowska H., Satkiewicz H., 1973, *Kultura języka polskiego. Zagadnienia poprawności gramatycznej*, Warszawa.

Dubisz S., 2016, *Językoznawcze studia polonistyczne (pisma wybrane, uzupełnione, zmienione)*, t. IV: *Historia języka polskiego*, Warszawa.

Dubisz S., 2018, *Sytuacja języka polskiego w minionym stuleciu (1918–2018)*, „Poradnik Językowy”, z. 8, s. 7–25.

- Dubisz S., 2019, *Periodyzacja rozwoju polszczyzny, a w szczególności jej dziejów najnowszych (1939–2019)*, Białystok 2019.
- Dubisz S., 2020, *Język pism Józefa Piłsudskiego – „Rok 1920”, „Poradnik Językowy”, z. 6, s. 79–96.*
- Dubisz S., Sękowska E., Porayski-Pomsta J., 2005, *Leksykalny kod polityczny we współczesnej komunikacji językowej*, [w:] *Polska polityka komunikacyjnojęzykowa wobec wyzwań XXI wieku*, red. S. Gajda, A. Markowski, J. Porayski-Pomsta, Warszawa, s. 151–165.
- Klemensiewicz Z., 1968, *Zarys składni polskiej*, Warszawa, wyd. V.
- SJPDor – Doroszewski W. (red.), 1963, *Słownik języka polskiego*, Warszawa, t. V.
- SPPMark – Markowski A. (red.), 1999, *Nowy słownik poprawnej polszczyzny PWN*, Warszawa.
- SPPSz – Szober S., 1966, *Słownik poprawnej polszczyzny*, Warszawa, wyd. VI (wyd. I – 1937).
- Szober S., 1962, *Gramatyka języka polskiego*, Warszawa, wyd. XII (wyd. I – 1914–1916).
- USJP – Dubisz S. (red. nauk.), 2003, *Uniwersalny słownik języka polskiego*, Warszawa, t. V.

**THE LANGUAGE OF JÓZEF PIŁSUDSKI'S WRITINGS –
“ZADANIA PRAKTYCZNE REWOLUCJI W ZABORZE ROSYJSKIM”
(PRACTICAL TASKS OF THE REVOLUTION UNDER RUSSIAN PARTITION)**

Abstract

“Zadania praktyczne rewolucji w zaborze rosyjskim” is an original lecture edited to appear in a written form. This caused de-individualisation of the language in which the message is conveyed, limiting idiolectic properties (they have textual rather than systemic nature) and giving the linguistic material of the text exclusively all-Polish features. The style of this text balances between determinants of a nearly academic lecture and features of a political presentation including persuasive elements.

Key words: Polish language of the interwar period, all-Polish language, written language, idiolect, Józef Piłsudski